

TURIZM SOHASIDAGI TADQIQOTLARNING LEKSIKOGRAFIK XILMA-XILLIGI XUSUSIDA

Raximova Gulsanam

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola so'z – atamaning talqini va uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiruvchi ta'rif turistik lug'atning ustuvor elementiga ega ekanligi masalan, izohli, tarixiy va etimologik lug'atlarda ko'plab atamalar umumiy adabiy ma'noga ega bo'lgan so'zlar tarzida berilganligini va aksariyat hollarda maxsus lug'at sifatida ajratilmasligini ilmiy asoslaydi. Xususan, ushbu soha olimlari E.A. Shilova, O.A. Ujova, S.X. Argashokova va boshqalarning bugungi kunda mavjud bo'lgan turizm birliklarining xilma-xilligi haqidagi ilmiy qarashlarini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: turizm, atama, lug'at, qo'llanma, turizm birliklari

Аннотация: В данной статье дается научное обоснование того, что определение, объясняющее толкование слова-термина и особенности его употребления, имеет приоритетный элемент туристской лексики, например, в толковых, исторических и этимологических словарях многие термины даны в виде слов с общелитературным значением и в большинстве случаев не выделяются в качестве специального словаря. В частности, ученые этой области Е.А. Шилова, О.А. Ужова, С.Х. Анализирует научные исследования аргашоковой и др. о разнообразии туристических единиц, существующих сегодня.

Ключевые слова: туризм, термин, словарь, путеводитель, единицы туризма

Abstract: This article provides a scientific justification for the fact that the definition explaining the interpretation of the word-term and the peculiarities of its use has a priority element of the tourist vocabulary, for example, in explanatory, historical and etymological dictionaries, many terms are given in the form of words with a general literary meaning and in most cases are not distinguished as a special dictionary. In particular, scientists in this field E.A. Shilova, O.A. Uzhova, S.X. Analyzes the scientific research of Argashokova and others. about the variety of tourist units that exist today.

Keywords: tourism, term, dictionary, guidebook, tourism units.

Kirish. Turizm sohasini o'rganishning leksikografik yo'nalishini tahlil qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda asosan ingliz tiliga tegishli bo'lgan ko'plab terminologik turistik adabiyotlar nashr etilgan, ammo nemis, fransuz, ispan va boshqa tillar uchun ham yetarlicha topiladi. Biroq, ushbu nashrlar bir-biri bilan bog'liq emas. Turistik lug'atning leksikografik tavsifi turli xil, ko'pincha sof mualliflik yondashuvlarini aks ettiradi va turli tillardagi ko'plab atamalarining manosiidagi nomuvofiqliklarning ko'payishiga olib keladi [Komarova 2015, p. 71].

Metodlar. O.A. Ujovanning bu so'z – atamaning talqini va uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiruvchi ta'rif turistik lug'atning ustuvor elementiga aylanadi. S.X. Argashokova, masalan, izohli, tarixiy va etimologik lug'atlarda ko'plab atamalar umumiy adabiy ma'noga ega bo'lgan so'zlar tarzida berilganligini va aksariyat hollarda maxsus lug'at sifatida ajratilmasligini ta'kidlaydi. E.A. Shilova bugungi kunda mavjud bo'lgan turizm birliklarining xilma-xilligini ta'kidlaydi, ular asosan foydalanuvchilarning to'rt guruhiga qaratilgan:

- turizm sohasida ishlaydigan mutaxassislar;
- turizm sohasidagi potentsial mutaxassislar, ya'ni turizm bilan bog'liq yo'nalishlarda tahsil olayotgan talabalar;
- tarjimonlar;
- turizm xizmatlari iste'molchilari (turistlar) [Shilova 2013, s. 41-42].

Mulohazalar va tahlillar. Maqsadli auditoriyaga qarab turistik terminologiyani u yoki bu jihatlari batafsil yoritilgan. Shunday qilib, E.A. Shilovanning so'zlariga ko'ra, turizm xodimlari ko'pincha tushuntirish terminologik birliklariga murojaat qilishadi.

Nashrning ushbu turi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- eng ko'p qo'llaniladigan atamalarining, shu jumladan turizm sohasidagi ma'lum bir mavzuni (vizani qo'llab-quvvatlash, sug'urta, transport, mehmonxona biznesi, turizm turlari va boshqalar) talqin qilishning mavjudligi);
- leksik belgilarining minimal soni;
- leksik arxitektonikasining ajralmas qismini tashkil etuvchi ko'plab ilovalarning mavjudligi (masalan, turizm sohasini tartibga soluvchi kasbiy uyushmalar, davlat va boshqa rasmiy tashkilotlar va muassasalar ro'yxati) [Shilova 2013, p. 42].

Boshqa tomondan, ta'lim-tarbiya maqsadlariga mo'ljallangan va talabalarga turizm sohasi tilidan yetarlicha foydalanishni o'rgatishga qaratilgan birliklar quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- ta'riflarni, grafik rasmlarni, fonetik transkripsiyani, leksik belgilarini (grammatik, etimologik, mintaqaviy, stilistik va boshqalar), atamani qo'llash kontekstlarini ta'kidlaydigan yozuvlarini jamlash;
- ma'lumotnomalarni o'z ichiga olgan ilovalar mavjudligi (ro'yxatlar) va qisqartmalar, dizayn namunalari, rasmiy turistik hujjatlar va h.k.)

Leksikografik manbalarning alohida guruhi turli leksikografik janrlarning yaqinlashuvi tamoyili asosida yaratilgan “qo’llanmalar” bilan ifodalanadi. Ularda eng ko’p ishlatiladigan atamalarning qisqacha talqinlari, eng qiyin tushunchalarning batafsil tahlillari, imtihon va testlarga tayyorgarlik ko’rish uchun tematik ro’yxatlar, test va axborot-kognitiv xarakterdagi o’quv vazifalari mavjud. Bunday nashrlar shuningdek, turizm faoliyatining ma’lum bir yo’nalishi bo’yicha bilimlarni kengaytirish imkonini beruvchi Internet manbalariga havolalarni, keng bibliografiyani o’z ichiga oladi.

Turistlar turistik leksikografik manbalardan foydalanuvchilarning maxsus guruhi sifatida, E.A. Shilova ko’pincha integratsiyalashgan so’zlashuv kitoblari, shuningdek, onlayn qo’llanmalar bilan turistik yo’l-yo’riqlarga murojaat qiladi. Bu manbalarning barchasi pragmatik yo’naltirilgan va turli ijtimoiy vaziyatlarda yordam berishga qaratilgan. Shuning uchun ularning ajralib turadigan xususiyati taqdimotning qisqaligi va soddaligi, shuningdek, turistik mahsulot va xizmatlar, dam olish joylari va usullari, turizmning huquqiy jihatlari haqida keng amaliy ma’lumotlarning mavjudligidir [Shilova 2013, p. 43-44].

O.A. Ujovaning ta’kidlashicha, bu so’z (atama)ning talqini va uni qo’llashning o’ziga xos xususiyatlarini tushuntiruvchi ta’rif turistik lug’atning ustuvor elementiga aylanadi. Bunday leksik birlikg’atlardagi teglar ko’p emas, asosan fonetik va grammatik belgilar :funktsional, stilistik yoki mintaqaviy belgilar nashrga qarab tarqalgan [Uzhova 2015: 82].

Turizm leksikografiyasining muammolaridan biri tadqiqotchilar turizm terminologiyasidagi noaniq chegaralarni ko’rib chiqadilar. S.X. Argashokova, masalan, izohli, tarixiy va etimologik lug’atlarda ko’plab atamalar umumiy adabiy ma’noga ega bo’lgan so’zlar tarzida berilganligini va aksariyat hollarda maxsus lug’at sifatida ajratilmasligini ta’kidlaydi [Argashokova 2016].

Fransuz tilidagi turistik leksikografik resurslarga kelsak, Internet manbalari tahlili quyidagi turlarni aniqladi:

- turistik atamalarning leksik birlik lug’atlari;
- turistik terminologiyaning tematik onlayn lug’atlari;
- turistik atamalarning ikki yoki ko’p tilli onlayn lug’atlari.

Natijalar. Tahlil qilingan turizm atamalarining lug’atlari “*Dictionnaire normalize de terminologie touristique*” [Muhlbauer 2004] va “*Le Dicotour*” [Olivier 2006] nashrlari bilan ifodalangan. Birinchi manba X.Myulbauer tomonidan tuzilgan uch tilli (nemis, ingliz, fransuz) lug’atdir. Lug’atning asl tili nemis tilidir, ammo barcha ma’lumotlar (kirish, ta’riflar) uch tilda berilgan. Lug’atning maqsadi, uning muallifiga ko’ra, iste’molchilar va turizm xizmatlarini yetkazib beruvchilar o’rtasida tushunishni osonlashtirishdir. Terminlarning manbalari “EN 13809:2003” va “EN ISO 18513:2003” xalqaro normalari edi. Muqaddimada ta’kidlanganidek, “Dictionnaire normalize de terminologie touristique” lug’ati leksik birliklarning to’liq bo’lmagan ro’yxati bo’lib, ulardan chiqarib tashlangan:

- lugʻat yaratishda tillari ishlatilgan bir yoki bir nechta mamlakatlarda uchramaydigan atamalar. Bu holda, ehtimol, biz turizm sanoatining milliy oʻziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi terminologiya haqida gapiramiz, ammo muallif bu masalani izohsiz qoldiradi;

- bir soʻzli yoki tavsiflovchi tarjimai uchta tildan kamida bittasiga mos keladigan atamalar;

- milliy, madaniy va huquqiy farqlar tufayli boshqa tilda umumeʼtirof etilgan ekvivalentiga ega boʻlmagan atamalar [Mühlbauer 2004, p. 7].

Taqdim etilgan barcha lugʻatlar tematik printsiptga koʻra bir nechta boʻlimlarga boʻlingan (umumiy terminologiya, turistik taklif, turistik xizmatlarni yetkazib berish shartnomasi va boshqalar), ularning har birida bir xil lugʻat yozuviga uchrasida bitta seriya raqami berilgan. Lugʻatning tuzilishi soʻzboshi, haqiqiy lugʻat yozuvlari va uchta tildagi alifbo koʻrsatkichlarini oʻz ichiga olgan uchta ilovadan iborat.

Ushbu nashrning lugʻat yozuvi qalin harflar bilan atama va uning taʼrifi bilan ifodalanadi, masalan:

tourisme durable concept de développement et de planification d'un tourisme visant à conserver et à protéger l'environnement sous tous ses aspects et à respecter le mode de vie de la population locale [Mühlbauer 2004, p. 9]. Bagage à main nombre et/ou taille et/ou poids limité de bagages que le voyageur peut conserver pendant le voyage [Mühlbauer 2004, p. 13].

vol direct vol d'un endroit à un autre avec éventuellement atterrissage Intermédiaire mais sans changement d'avion [Mühlbauer 2004, p. 31].

Bu leksikografik manbada lugʻat belgilari yoʻq. « Le Dicotour » lugʻati (2006) J.J. Olivye 25 yillik mehnatining natijasi boʻlib, bu yillar davomida muallif lugʻat uchun maʼlumotlar toʻplagan. Nashrda 2000 ta leksik birlik mavjud boʻlib, ular orasida turizm sohasidagi « atamalar, iboralar, qisqartmalar, yangi maʼnolar, argon va jargonlar mavjud ». Maqolalarga misol tariqasida quyidagilarni keltiramiz:

AACVB: Asian Association of Convention & Visitors Bureaus.

AACHEN: Aix-la-Chapelle (Allemagne).

ABACUS: Système de réservation informatique de compagnies aériennes asiatiques, comprenant entre autres Cathay Pacific, Malaysia Airlines, Philippines Airlines, Royal Brunei, China Airlines et Ail Nippon Airways. Voir PARS, SIR, WORLD SPAN.

ABANDON: Terme de location de voiture. Possibilité pour le client de laisser le véhicule loué dans une agence différente de celle de départ (mais toujours dans le même réseau, bien entendu). Voir ONE-WAY DROP, VILLE-CLÉ [Olivier 2006, p. 1].

Koʻrib turganingizdek, qisqartmalar, atamalar va inglizcha oʻzlashmalar hech qanday tematik boʻlinmasdan alifbo tartibida keltirilgan. Lugʻat belgilari, avvalgi nashrda boʻlgani kabi leksik birlikning stilistik mansubligiga oid tushuntirishlar bevosita maqola matniga kiritilgan, masalan: PAP : Terme

familier pour PASSAGER, au singulier (Voir ce mot et PAX, PÈLERIN, FAUVES) [Olivier 2006, p. 95].

Monolingual tushuntirish lug'atlaridan tashqari, fransuz terminologiyasining leksikografik Internet manbalari:

- bir tilli tematik leksik birlik'atlar: ular ixtisoslashgan jurnallar [http://www.tourmag.com/glossary/Glossaire_gi13.html], maxsus saytlar tomonidan yaratilgan. Fransiya'dagi turizmga <https://www.lafranceamamesure.com/astuces-voyager-france/vocabulairetourisme>; http://geotourweb.com/nouvelle_page_56.htm], sayyohlik agentliklari [<https://www.monde-du-voyage.com/voyager/glossaire.php>], xalqaro tashkilotlar [<http://media.unwto.org/fr/content/comprendele-tourisme-glossaire-de-base>], tilshunoslar [<https://emilieviret.files.wordpress.com/2012/01/lexique-complet-nllepresentation.pdf>], turistik axborot markazlari [<http://www.tourisme-sete.com/lexique-tourisme.html>].

Monolingual lug'atlar ikki turdagi maqsadli auditoriyaga qaratilgan: turizm sanoatining potentsial mijozlari va turizm mutaxassislari. Lug'at yozuvining rivojlanish darajasini va undagi ma'lumotlarning xarakterini aniqlaydigan maqsadli auditoriya turi. Taqqoslang, masalan: APS

Association professionnelle de solidarité. Rôle : rembourser les clients quand les agences sont défaillantes, prendre en charge et assurer leur voyage ; traiter des dossiers de réclamation. L' 'A.P.S. peut intervenir dans les conflits entre agences ou entre agences et prestataires de services (hôteliers, transporteurs). Elle a des liens avec le S.NAN (cf. définition). [<https://www.monde-duvoyage.com/voyager/glossaire.php>] APS: (Association professionnelle de Solidarité du Tourisme). Organisme qui privilégie au titre de la garantie, la fourniture de services de substitution en cas de défaillance financière caractérisée d'un de ses adhérents.

L'APS met en œuvre depuis 1997, le principe de la Garantie des Fonds Déposés. Cet organisme de garantie collective qui compte 2 700 adhérents (2004) fournit à ses adhérents professionnels du voyage la garantie prévue par la loi française du 13 juillet 1992 et ses textes d'application.

A ce titre, elle a pour mission de fournir à ses adhérents la garantie financière prévue et requise par la loi du 13 juillet 1992 et ses textes d'application; protéger les « clients-consommateurs » ayant directement contracté avec un adhérent devenu financièrement défaillant; concourir au respect de la loi et de la réglementation, notamment celles applicables aux activités de tourisme; veiller à la bonne réputation des professionnels du tourisme et favoriser toutes études et recherches de caractère général sur l'activité, l'économie, le développement et la promotion du tourisme [http://www.tourmag.com/glossary/Glossaire_gi13.html].

Sayyohlik agentligining veb-saytidagi yuqoridagi ta'riflarning birinchisi sayyohlarga qaratilgan bo'lib, bu juda qisqa, tuzuvchilar « Association professionnelle de solidarité » tashkilotining funktsiyalari va roliga e'tibor berishadi.

Xulosa. Ko'rib turganimizdek, qisqartmalar, atamalar va inglizcha o'zlashmalar hech qanday tematik bo'linmasdan alifbo tartibida keltirilgan. Lug'at belgilari, avvalgi nashrda bo'lgani kabi leksik birlikning stilistik mansubligiga oid tushuntirishlar bevosita maqola matniga kiritilgan. Turizm xodimlari uchun professional jurnaldan olingan ta'rif tashkilotning tarixi, uning faoliyati asos bo'lgan huquqiy asoslar haqida batafsilroq ma'lumotni o'z ichiga oladi va assotsiatsiyaning funktsiyalarini tavsiflaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Novak L.G. Leksiko-semanticheskoye pole «puteshestviye» v sfere turizma (na materiale fransuzskogo yazyka) / L.G. Novak // Kulturnaya jizn yuga Rossii. – 2009. – №31. – S. 132-133.
2. Novikova E.Yu. Osobennosti terminologicheskix nominasiy v russkoyazychnom i nemeskoyazychnom turisticheskoy diskurse / E.Yu. Novikova // Homo Loquens: Voprosy lingvistiki i translyatologii: Sb.st. – Вып. 9. – FGBOU VPO «Volgogr. gos.un-t; V.A. Mityagina (otv.red). – Volgograd: Izd-vo VolGU, 2016. – S. 32-42.
3. Osadin B.A. Turizm: praktika, problemy, perspektivy. M., 2000.
4. Organizatsiya turizma na natsionalnom i mejdunarodnom rynkax. Uchebno-metodicheskiy kompleks dissipliny / Sost. Kobiashvili N.A. – Moskva, 2012. – 351 s. – Elektronniy resurs.
5. Pogodayeva S.A. Yazykoviye sredstva argumentatsii vo fransuzskom turisticheskoy diskurse. Dis. ... kand. filol. nauk. – Irkutsk, 2008. – 234 s. – Elektronniy resurs. Rejim dostupa: <http://www.dslib.net/roman-jazyki/jazykovye-sredstva-argumentatsii-vofrancuzskom-turisticheskoy-diskurse.html>.
6. Prostakov I.I. Inostranniye terminy v turbiznese. M., 2005.
7. Rusinskaya I.I. Putevoditel kak instrument konstruirovaniya regionalnyx dostoprimechatelnostey (vtoraya polovina 19 – nachalo 20 v.)
8. Rusinskaya I.I.// Vestnik Mosk. Gos. Universiteta. Ser. 19: Lingvistika i mejkulturnaya kommunikatsiya.- 2011. – №2. – S.74-92.